

Suggested Citation: Kurtuluş, G. & İnci, M. (2021), "Kapitalizm Sahnesinde Yeni Bir Aktör: Sosyal Girişimler", *Fiscaoeconomia*, 5(1), 21-37.

Kapitalizm Sahnesinde Yeni Bir Aktör: Sosyal Girişimler

A New Actor in the Stage of Capitalism: Social Enterprises

Güneş KURTULUŞ¹, Mustafa İNCİ²

Abstract

With the left of welfare state practices in many countries, the duty of meeting the needs of the society was handed over to the initiative of neoliberal policies. On the other hand, those who defend that there can be an alternative outside the public and private sectors are organized under the name of social economy. Although they are called as a third sector, most of the social economy organizations do not have exactly independence from the state and the market. One of the most tangible examples of this is social enterprises. The main feature of social enterprises; is making social and environmental issues a priority. In other words, social enterprises assert that they differentiate themselves from other enterprises by emphasizing that profit maximization is not their main goal. However, the concept causes some uncertainties both in itself and in terms of functioning. The main purpose of the study is to present a critical perspective that social enterprises do not really represent an alternative to the market. In this context, firstly, the relationship of social enterprises with the public sector has been handled within the framework of Foucault's power analysis. Based on the "Kitap Koala" interview in the method section and the findings obtained from other sources were analyzed by descriptive analysis. The distance of social enterprises to the private sector has been evaluated through this analysis.

Article History:

Date submitted:

15.09.2020

Date accepted:

28.12.2020

Jel Codes:

P13, P16, A13

Keywords:

Foucault, Kitap Koala, Power Analysis, Social Economy, Social Enterprise

¹Doktora öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD, guneskurtulus93@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6675-330X

²Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, minci@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9551-9213

Öz

Refah devleti uygulamalarının birçok ülkede sonlandırılmasıyla toplumun ihtiyaçlarını karşılama görevi neoliberal politikaların inisiyatifine bırakılmıştır. Buna karşılık, kamu ve özel sektörün dışında bir alternatif olabileceğini savunanlar sosyal ekonomi adı altında örgütlenmeye başlamışlardır. Ancak üçüncü sektör olarak da adlandırılan sosyal ekonomi kuruluşlarının çoğunun devletten ve piyasadan tam bağımsızlığı söz konusu değildir. Bunun en somut örneklerinden biri sosyal girişimlerdir. Sosyal girişimler, kâr maksimizasyonunun temel amaçları olmadığını vurgulayarak kendilerini diğer girişimlerden farklı görmektedirler. Bununla birlikte, kavram hem kendi içinde hem de işleyiş bakımından birtakım soru işaretlerine sebep olmaktadır. Çalışmanın temel amacı, sosyal girişimlerin piyasaya gerçekten bir alternatif oluşturmadığını eleştirel bir bakış açısıyla sunmaktır. Bu kapsamda öncelikle sosyal girişimlerin, kamu sektörü ile ilişkisi Foucault'nun iktidar analizi çerçevesinde ele alınmıştır. Yöntem kısmında yer alan "Kitap Koala" söyleşi ve diğer kaynaklardan elde edilen bulgular betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Sosyal girişimlerin özel sektöre olan mesafesi ise bu analiz üzerinden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Foucault, İktidar Analizi, Kitap Koala, Sosyal Ekonomi, Sosyal Girişim

1. Giriş

1980'li yıllar, toplumun ihmal edildiği bir oyuna sahne olmuştur³. O yıllarda dünya genelinde özelleştirme politikalarının uygulamaya başlanması, eşitsizliklerin ve sosyal güvencesizliğin artışı da beraberinde getirmiştir. Bu eşitsizliklere ve güvencesizliklere karşı toplumdaki yükselen tepkiler gecikmemiştir. Özel sektörün önlenemeyen⁴ hakimiyeti, piyasa sistemine karşılık alternatif uygulamaları o yıllarda daha görünür hale getirmiştir. Bu uygulamalar, sosyal ekonomi -ya da "üçüncü sektör", "kâr amacı gütmeyen sektör", "gönüllü sektör" - adları altında birleşmektedir⁵ (Defourny ve Nyssens, 2013: 40).

Sosyal ekonomi⁶ kavramından beklentiler bölgesel değişiklikler göstermektedir. Sosyal ekonomi, bazı kesimler için tamamen neoliberal politikalar yerine geçen başka bir "yol" olarak

³Neoliberalizm adını taşıyan bu oyun iki perdeden oluşurken, bu oyunun senaryosu Washington Uzlaşısı adı verilen neoliberal politika demetlerini kapsamaktadır. Birinci perdede yönetmenlik koltuğunda piyasa otururken, kapitalizm sahnesi Washington'a kurulmuştur. Ancak birinci perdede sahnelenen oyun izleyici tarafından tepki görünce ikinci perdede yönetmenliği piyasa ile devlet birlikte yürütmeye çalışır. Yönetmenler birden ikiye çıkarılırken, oyunun başrolleri devamlı değişmektedir. Temel vurgu, başrollerin sürekli değiştiği sahnede oyunun doğasının hep aynı kalmasıdır. Yani bu çalışmada, sosyal girişimler kapitalizm sahnesinde oynanan neoliberalizm adlı oyunun yeni başrolü olarak ele alınmaktadır.

⁴Burada kastedilen; piyasa sistemine alternatif uygulama çabasında olanlar, neoliberal politikaların sonuçlarına yöneltilen tepkileri yumuşatmaya ve sermayenin işgalci eğiliminin üstünü örtmeye çalışan kapitalistlerdir.

⁵Bu uygulamalara sivil toplum kuruluşları da dahil edilebilirler. Bu alternatif uygulamalara yönelişin kırılma noktasını sivil toplum kuruluşları oluşturmaktadır. Fakat sivil toplum kuruluşları bu uygulamalardan farklı olarak, devlete alternatif olan örgütlenmelerdir. Sivil toplum kuruluşlarının kamu sektörü dışında tanımlanması ise bir kuruluşun türünün ne olduğunu değil ne olmadığını belirtmektedir. Kamu sektörü dışında tanımlanması ise, bir kuruluşun türünün ne olduğunu değil ne olmadığını belirtmektedir. Bununla birlikte devlete alternatif oluşturduğunu iddia eden bir örgütlenmenin, kendini yine devlet mekanizması üzerinden tanımlanması sivil toplum örgütlenmesinin içeriğine uygun değildir. Kavramın, kendisini ne olmadığı üzerinden tanımlanması içeriğin olumsuzlanmasına ve kavramın değersizleştirilmesine neden olmaktadır. İktidar karşılığıyla kendini kuran sivil toplum, diğer taraftan iktidar üzerinden kendini yaratma tehlikesini de içinde barındırmaktadır (Özbek, 2015: 11).

⁶Sosyal ekonomi, demokratik ve katılımcı karar verme süreçleri ile işleyen, piyasa ve piyasa dışı mal ve hizmetleri üreten resmi olarak örgütlenmiş özel işletmeler ve ağlardan oluşmaktadır (Liger, Stefan ve Britton, 2016: 8).

tanımlanmaktadır. Diğer kesimler ise neoliberalizm -serbest piyasa muhafazakârlığı- ortamında daha uyumlu stratejiler uygulama hali olarak bu kavramı kullanırlar (Graefe, 2005: 2). Bu tanımlamadan hareketle, sosyal ekonomi içinde yer alan bazı kapitalistler, stratejilerini oluştururken toplumun sorunlarını önemsedikleri imajını vermeye çalışmaktadırlar.

Sosyal ekonomi kavramı çok yeni gibi görünse de yaklaşık iki yüz yıllık bir geçmişe sahiptir. Kavram, ilk olarak 19. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkmıştır. Sosyal ekonomi kuruluşları ortaya çıkışından bu yana Avrupa'nın siyasi, ekonomik ve sosyal yapısının önemli bir parçası olmuştur (EC, 2013). Bu kuruluşlar, zamanla, 1945-1975 döneminde piyasa ile devlet arasındaki sinerjinin egemen olduğu bir büyüme rejimindeki kurumsal temellere dayandırılmıştır. Günümüzde Avrupa modeli içinde belirli yasalarla tanımlanmış olan kooperatifler başta olmak üzere, dernekler, vakıflar ve sosyal girişimler sosyal ekonomi çatısı altında toplanmaktadırlar.

Sosyal ekonominin üstlendiği misyon, başından beri demokrasinin genişletilmesidir (Petrella ve Richez-Battesti, 2016: 235). Modern demokrasilerin kurulması, aynı zamanda "demokratik dayanışma"yı icat eden dernek tipi örgütlenmelerin görünürlüğünü arttırmıştır. Demokratik dayanışmada karşılıklılık esastır; ortak iyilik için mücadele edilir. Demokratik dayanışma ile önceki toplumlarda olduğu gibi artık geleneksel olmayan, eşitliği ima eden bir dayanışma vurgusu yapılmıştır. Böylece derneklerin öncülük ettiği sosyal ekonomi, 19. yüzyılda ekonomiyi yönetmenin alternatif bir yolu olarak görülmüştür (Fraisie, vd., 2016: 6).

Erken dönemlerde, derneklerin başrolde yer aldıkları "oyun" zaman ve mekâna göre değişebilen aktörler üzerinden farkındalığını arttırmaya başlamıştır. Bunlardan biri günümüzün en popüler sosyal ekonomi aktörü olan sosyal girişimlerdir. İlk ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili her ne kadar kesin bir tarih vermek mümkün olmasa da Fraisse vd. (2016: 17) tarafından 1970'li yıllar, sosyal girişimlerin meşrulaşması adına bir başlangıç olarak kabul edilmektedir.

Sosyal girişimler⁷, sosyal ve çevresel amaçlarını gerçekleştirmek için ticari faaliyette bulunan işletmelerdir. Alter (2007: 12) sosyal girişimi, sosyal bir sorunu azaltmak için özel sektörde faaliyet gösteren bir işletmenin sahip olduğu mali işleyiş, yenilikçi ve kararlı tavrıyla sosyal değer yaratması olarak tanımlar.

Bacq ve Janssen (2011: 373) sosyal girişimlere artan ilginin, en az iki şekilde açıklanabileceğini belirtmektedir. Bunun avantaj olarak görülme nedenlerinden ilki, sosyal sorunların önlenemeyen artışı ve buna karşılık sosyal girişimlerin -Schumpeterci bakış açısıyla- yenilikçi yaklaşımlarının baskın olmasıdır. İkinci sebep ise, sosyal ve ekonomik olarak çift yönlü değer yaratma becerileridir (Alter, 2007: 13). Ayrıca bunun diğer bir avantajı iki ayrı uç olarak görülen kamu ve özel sektör arasındaki keskin sınırları bulanıklaştırmasıdır.

Buraya kadar bahsedilen ve öne çıkarılan olumlu işleyiş, sosyal girişimlerin sayısını arttırmak için bir motivasyon kaynağı olmuştur. Öyle ki bugün tek bir sosyal girişim türünden söz etmek mümkün değildir. Zamanla farklı türler ortaya çıkmakta; ya da aslında var olan yapılar sosyal girişim olarak yeniden tanımlanmaktadır. Bununla birlikte Dees, (1998), üçüncü sektör

⁷Sosyal girişim, birincil amacı sahipler ve hissedarlar için kâr elde etmekten ziyade sosyal etki yaratmak olan, kârlarını esas olarak bu sosyal hedeflere ulaşmak için kullanan ve özellikle faaliyetlerinde hesap verilebilirlik sağlayan, şeffaf ve yenilikçi bir örgütlenme şeklinde tanımlanmaktadır (Uygur ve Franchini, 2019: 20).

kuruluşlarının kendi içinde çelişkiler yarattığını öne sürmektedir. Dees, aynı zamanda, sosyal girişimi tanımlayan özelliklerin genelleştirilmesini, sorunlu bir durum olarak kabul eder.

Çalışmanın ikinci bölümünde sosyal girişimler Foucault'nun iktidar analizi çerçevesinde ele alınacaktır. Araştırma yöntemini içeren üçüncü bölümde, özel sektör ve sosyal girişim ilişkisini derinlemesine incelemek için yapılan Kitap Koala söyleşi⁸ yer almaktadır. Kitap Koala sosyal girişimi ile ilgili diğer kaynaklardan elde edilen bulgular yine bu bölüm altında sunulmakta ve tartışılmaktadır. Dördüncü bölüm, çalışmanın temel motivasyonunu ve amacını yansıtan, sosyal girişimlere yönelik eleştirileri sunmaktadır. Son olarak, sosyal girişimlerle ilgili görüş ve değerlendirmeler yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

2. Foucault'nun İktidar Analizi, Yönetim ve Yönetimsellik

Foucault, birey, beden, benlik teknolojilerini kapsayan iktidarın mikro düzeyi ile toplum, nüfus ve iktidar teknolojilerini kapsayan devletin makro düzeyini yönetimsellik ve yönetim kavramları üzerinden birleştirmeye çalışmıştır (Demir, 2011: 50). Foucault'nun iktidar analizinin temelinde yönetimsellik⁹ kavramı bulunmaktadır. Foucault iktidarı, dağılmış, çoğul, belirlenmemiş, başkalaşım geçirebilen, toplumsal yapıda yer bulmuş toplumun farklı alanları üzerindeki etkisini belirgin bir şekilde gösteren, üretken ve öznesiz bir ağ şeklinde görmektedir (Demir, 2011: 60).

Sosyal girişimler, devletin başkalaşabildiği; dolaylı olarak gücünü yansıttığı bir oluşumdur. Sosyal girişimler, Foucaultcu anlamda iktidarın kimliksizleşme isteğinin bir ürünü olarak da görülebilirler. Dolayısıyla, iktidar her yerde varlığını göstermektedir ve bunun nedeni her şeyi kapsıyor olması değil, her yerden gelmesidir (Foucault, 2007: 72). İktidar, merkezi bir konumla ilişkili değildir ve tek bir parça olarak düşünülmemelidir. İktidar, egemen konumda bulunan gücün (devlet, kral, egemen sınıf, halk ve sistem gibi) veya siyasi failin (iktidar mekanizmalarına tabi tutulan herkes) sahip olabileceği bir şey olamaz.

Foucault iktidarı, 'iktidarın mikrofiziği' olarak adlandırdığı bir mikro seviyeden hareketle yukarıdan aşağıya doğru değil de aşağıdan yukarıya doğru çözümlemeye çalışmıştır (Demir, 2011: 60). Devlet, belirli iktidar ağları olarak görülebilecek ağlar (aile, cinsellik, akrabalık, beden, teknoloji ve bilgiyi içerisine alan) karşısında bir üst yapı kurumu olarak konumlanmaktadır (Foucault, 2005a: 73). İktidarda başkalarının¹⁰ eylemleri üzerinde eylemde bulunabilmek esastır (Foucault, 2008: 77). Başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunabilmek doğrudan ya da dolaylı bir şekilde gerçekleşebilir. 21. yüzyılın dolaylı hareketi ise sosyal girişimler olarak görülebilir.

⁸Kitap Koala sosyal girişimi ile yapılan söyleşi bu makaleden yaklaşık 2 yıl önce gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonunda söyleşinin tamamı yer almakla birlikte, bu söyleşi sorumlu yazar tarafından Sosyal Ekonomi blogunda "04.04.2019" tarihinde yayımlanmıştır. Söyleşiye, <https://sosyalekonomi.org/kitap-koala-sosyal-girisimi-ile-hicbir-canli-acimasin/> adresinden erişilebilir.

⁹Foucault iktidarın gerçekte nasıl işlediğini anlamaya çalışırken yönetimselliği bir yöntem olarak ortaya koymuştur. Foucault'ya göre "iktidar görünür ya da görünmez bir makam ya da bir çeşit güç değildir. İktidar iki birey arasındaki ilişkidir. İlişkide bulunanlardan biri diğerinin davranışını yönetir. Bunu, kendi isteği doğrultusunda ve belirli amaçlar temelinde yapar. Geniş anlamda iktidar yönetme dediğimiz eylemin uygulanmasıdır. Birini yönetmek o kişinin davranışlarını bir stratejiyi takip ederek, belirli stratejiler uygulayarak belirlemektir. Dolayısıyla bu iktidar ilişkileri ve bu ilişkilerin hayata geçmesini sağlayan teknikler" yönetimselliği ifade eder (Foucault, 2019, video kaydı).

¹⁰"Başkaları" ile iktidara maruz kalan her bir birey kastedilmektedir.

Foucault'da yönetim, rehberlik, davranışları biçimlendirme, yöneltme, yönlendirme ve yönetme çabalarının hepsini içerisinde barındırır. Yönetim, bireylere yasalar dayatmaktan çok şeyleri yönlendirme olarak görülmelidir. Yani şeyleri, birtakım araçlarla belirli bir amaca ulaşabilecek şekilde düzenleme esastır (Foucault, 2011: 276). Yönetim sözcüğü; sadece devletlerin ya da siyasi yapıların yönetilmesi anlamına gelmemektedir. Yönetim diğer taraftan grup veya bireylerin davranışlarına yön vermeyi de (aile, zihin, topluluk, hasta ve çocukların yönetilmesi) içermektedir (Foucault, 2005b: 74-75).

Foucault'ya göre, yönetimsellik nüfusun temel hedef alındığı, ekonomi politiğin temel bilgi biçimi olduğu ve güvenlik aygıtlarının ise temel teknik araçları oluşturduğu spesifik ve aynı zamanda karmaşık iktidar şeklinin uygulanmasına yarayan kurum, prosedür, analiz ve düşünce, hesap ve taktiklerden oluşan bir bütündür (Foucault, 2011: 285). Yönetimin asıl hedefi; nüfusun çoğaltılması, refahın artırılması, sağlığın yaygınlaştırılması, hayat koşullarının iyileştirilmesi, yaşam süresinin uzatılması, refahın artırılması ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesidir. Asıl mekanizmayı güvenlik aygıtları (devletin ideolojik olarak kurguladığı askeriye, emniyet teşkilatı gibi) oluşturmaktadır (Foucault, 2011: 284).

Foucault ayrıca sivil topluma dikkat çekmektedir. Sivil toplum, iktidarın uygulanmasının zemini ve mekânı olarak görülmektedir. Foucault, sivil toplumu iktidar mücadelesinin temelinde yer alan dinamik ve içsel biçimde çelişkili bir alan olarak görmektedir (Demir, 2011: 48). Bu bağlamda sivil toplumun, kamu ve özel sektör arasında köprü görevi gören sosyal ekonomi şemsiyesi altında konumlandığını hatırlatmak gerekir. Sivil toplum, "devletten bağımsız bir özgürleşme yaratabilmek için, kendisini bir yanda -özel- çıkarlar, diğer yanda kurumsal devlet politikalarının arasında bir ara alana ait eylemler yoluyla politize etmektedir ve bu politizasyon süreci devletten bağımsız bir alanda yaratılabildiği ölçüde başarılı ve demokratik kabul edilmektedir" (Özbek, 2015: 11).

2.1. Neoliberal Yönetimsellik, Bireyin Yönetilmesi ve Sosyal Girişimler

Sosyal girişimler, "sivil toplum örgütleri ve özel sektörün birlikteliğinin yönetime içerildiği yeni bir siyasi rasyonalite söyleminde, diğer bir deyişle neoliberal yönetimsellik altında gelişen/geliştirilen bir iktidar stratejisi" olarak görülebilirler (Meneviş, 2019'dan aktaran İnci, 2019: 54).

Neoliberalizm, yönetimsellik ile yeni bir birey tipini ortaya çıkarmaktadır. "Girişimci birey" adı verilen bu birey, kendisini ve toplumu bir şirket gibi görmekte ve bu şirketi yönetimsel akılsallık adı verilen bir düşünme biçiminin öne çıkarttığı evrensel bir rekabet ilkesi çerçevesinde yönetmektedir. Yönetimsel akılsallık ile insanlar rekabet ilkesi gereği daha çok belirsizlik yaşayacağını düşünerek bireyselleşmeye daha yatkın duruma gelmektedir. Bu yüzden kendisini bir şirket gibi görerek öz çıkarlarının peşinde koşan bireyler olma yolunda ilerlemektedir. Şirket, Bakan'ın deyimi ile "içindeki insanların eylemlerini yönlendiren bir yapı ve zorunluluklar kümesi oluşturan bir kurumdur" (Bakan, 2007: 12).

Girişimci birey, bu kurum içerisinde kendisine en çok kâr getirecek şekilde düşünme ve davranış alışkanlıklarını geliştirmektedir. Bu noktada, neoliberalizmin piyasa mantığına uyumlu bireyler yaratılması hedefine yakınlaşılmasında girişimci birey, aktif bir eyleyen olmaktadır. Şirket içerisinde bu bireyin başta rekabetçi olma ve en çok kâr sağlama gibi zorunluluklarının varlığı onun girişimci ruhunu yansıtmakta ve onu kendi kendine disipline etmektedir.

Neoliberal yönetimsellik söyleminin doğasında bireyler, kendilerini gerçekleştirme sürecinde tercihlerde bulunan, yaptıkları tercihlerin girişimci özneleri olarak kendilerini harekete geçiren özneler olarak görülmektedirler (İnci, 2019: 54). Neoliberal yönetim tarzı, riski yöneten, girişimci, sorumluluk alan bireyin iktidarını canlı tutmaya dayanmaktadır (Demir, 2011: 61). Yeni özne, "hayat kalitesini yaptığı tercihlerle arttıran aktif birey"dir (Rose, 1996'dan aktaran Demir, 2011: 65).

Bu çerçevede, sosyal ekonomi organizasyonlarının yeni öznesi sosyal girişimlerdir. Neoliberalizm, güvencesizliği, eşitsizliği ve bireyselleşmeyi teşvik eden bir girişim toplumu, yani, yeni bir öznellik biçimini yaratır: "Kendisinin girişimcisi". Bu açıdan Foucault, sadece yönetenlerin eylemini yapılandırmaya ve örgütleme yönelmekle kalmayıp, yönetilenlerin de tutumlarını yapılandırıp örgütlediği bir yönetimsel akılsallığın varlığına dikkat çekmektedir (Aksu, 2015: 67).

Neoliberalizmin temel niteliği, bütün davranışlara girişim formunun genişletilmesi ve bu kültürün teşvikidir (Burchell, 1996; Lazzarato, 2009'dan aktaran Demir, 2011: 64). Foucault, neoliberal toplumda bireyin ancak kendisinin ve toplumun bir girişimcisi olarak sistemsel sorunlara çare bulunabileceğine işaret eder. Diğer bir ifadeyle bütün davranışlar bu girişim formuna bürünür.

Neoliberal yönetimle birlikte toplum tercihlerini gözeterek yönetme biçimi yerine azınlıktaki birey seçimlerinin dikkate alındığı bir yönetim şekli tercih edilmiştir. Bu deneyimin özünü iktidar ilişkilerinin neoliberal politikalarla yeniden biçimlenmesi ve yapılandırılması oluşturmaktadır. Bu yeniden biçimlenme içinde bireyler, seçim ve arzularının özneleri olarak kurulurlar. Bireyler kendilerine tanınan özgürlükler aracılığı ile yönetilirler (Foucault, 2005b: 75). Bu bağlamda sosyal girişimler de kendi özgürlükleri aracılığıyla yönetilmektedir sonucuna varılabilir.

Neoliberal yönetimsellik, artık toplum aracılığıyla değil özerk toplumsal aktörlerin (girişimci, yönetici, tüketici, vatandaş, işveren, vb. gibi sivil toplumun) tercihlerinin düzenlenmesi ile bireyleri yönetmeye çalışmaktadır. Bireysel özneyi ve diğer sosyal birliktelikleri "sorumlu" kılma stratejisi, toplumsal risklerin (hastalık, işsizlik ve yoksulluk gibi) üstlenilmesinde bir değişikliği gerektirmektedir. Toplumsal yaşamda bireyler, karşılaştıkları problemleri, 'kendilerine bakarak' çözmesi gereken tek sorumlu faille dönüşürmektedirler. Lemke'nin ifadesiyle "neoliberal yönetim tarzının temel karakteristiği, sorumlu ve ahlaki birey ile iktisadi-rasyonel ihtiyatlı, basiretli aktör olarak birey arasındaki uyumu yaratmasıdır" (Lemke, 2002: 59).

Neoliberal siyasal rasyonalite, bir iktidar stratejisi olarak sosyal ekonomi programlarını uygulayarak tahakküm geliştirmekte ve neoliberal söylemin yarattığı neoliberal öznelerin rızası çerçevesinde, "kendi kendini düzenleme" yoluyla yönetmeyi sürdürmektedir (Meneviş, 2019'dan aktaran İnci, 2019: 55).

3. Yöntem

3.1. Araştırma Amacı ve Kapsamı

Sosyal girişimlere yönelik artan ilginin literatüre yansımaları (Ercan, 2016; Kim ve Lim, 2017; Picciotti, 2017; Taş ve Şimşek, 2017; British Council Türkiye, 2019; Kaya, 2019) oldukça fazladır. Bununla birlikte konuya ilişkin eleştirel yaklaşımlara pek fazla rastlanılmaz. Bu çalışmanın

amacı, sosyal girişimlerin piyasaya karşı sunulan alternatif tavrını tartışmaktır. Çalışmanın temel araştırma sorusu şu şekilde formüle edilebilir: Sosyal girişimler piyasaya bir alternatif olarak sunulabilir mi?

Sosyal girişimlerin derinlemesine analizi için makalede örnek olay çalışmasından yararlanılmıştır. Örnek olay çalışması, çeşitli veri kaynakları kullanılarak bir olayın/durumun kapsamlı bir şekilde incelenmesini kolaylaştıran nitel bir araştırma yöntemidir. Bu yöntem, olayın çoklu yönlerinin ortaya çıkarılmasını ve anlaşılmasını sağlayan bakış açıları sunar (Baxter ve Jack, 2008: 544). Bu çalışmanın örnek olayını Kitap Koala Sosyal Girişimi oluşturmaktadır.

Kitap Koala Sosyal Girişimi ile e-mail üzerinden bir görüşme gerçekleştirilmiştir.¹¹ Görüşme soruları sosyal girişimleri kendilerinin bakış açılarıyla tanımlamak üzere tasarlanmıştır. Sorular, Kitap Koala'nın operasyon yöneticisi konumunda bulunan Selinay Ünlüdoğan Şahin tarafından cevaplanmıştır. Görüşmeden elde edilen bulguların yanı sıra girişimle ilgili çeşitli haber sitelerinden ve video kayıtlardan bilgi toplanmıştır. Son olarak, elde edilen tüm veriler betimsel analiz¹² sürecine dayalı olarak çözümlenmiştir.

3.2. Kitap Koala'ya Kısa Bir Bakış

Kitap Koala, 2018 yılından bu yana kitap satış sitesi olarak hizmet vermektedir. E-ticaret hizmetiyle başlayan sosyal girişim bir adım daha ileriye giderek, birkaç ay önce açtıkları bir mağaza ile faaliyetlerine devam etmektedir. Kitap Koala'nın kurucusu Umut Kısa (2018a, video kaydı), böyle bir girişimin ortaya çıkış amacını şöyle ifade etmektedir:

Küçükken bir hayalim vardı: sokakta yaralanan ya da hastalanan hayvanları tedavi etmek için bir sistem kurmak. Bir ambulans düşünün. İçinde veteriner var ve bir telefon geldiğinde oraya ulaşıp hayvanı tedaviye alıyorlar. Yıllar sonra Animal Planet kanalında insanların bunu yaptığını gördüm; devlet destekli bir program. Türkiye'de bunu düşünmek zor ama niye bizde de aynı şey olmasın diye yola çıkmak istedim. Bu sistemi finanse edebilmek için katma değer yaratmak istedim. Bu katma değer, insanların kitap okuması oldu.

Kitap Koala, tek amacı elde ettiği kâr ile sokak hayvanlarının tedavisini üstlenmek (finanse etmek) olan bir sosyal girişim olarak kendini tanımlamaktadır. Girişim, işleyiş nedeniyle kendini bir çeşit sosyal güvenlik kurumu gibi görmektedir. Amaca hizmet edecek biçimde bir başvuru sürecinden sonra belirlenmiş bütçe dahilinde hayvan tedavileri karşılanmaktadır (Kitap Koala, 2020).

Bir sosyal amacı gerçekleştirmede dernek ve vakıflar genellikle ön plandadır. Umut Kısa ise hayvanlara yardım etmek üzere kurduğu hayali gerçekleştirmek için vakıf veya dernek fikrine ilgi duymadığını belirtmiştir. Bunun sebebi, dernek ve vakıflarda gerekli finansman kaynağının olmadığı düşüncesidir. Kısa'ya (2018b, video kaydı) göre, bu kuruluşların sürdürülebilir bir zemini yoktur. Bu kuruluşlar genel olarak bağış toplama/sponsorluk konularında sorun yaşamaktadırlar. Finansmana ulaşmada sorun yaşamaları bile dernek ve vakıfların bürokratik maliyetleri nedeniyle esnekliklerini bir süre sonra kaybedeceklerdir (Kitap Koala, 2020).

¹¹EK A: Kitap Koala Sosyal Girişimi/ Operasyon Yöneticisi Selinay Ünlüdoğan Şahin ile Yapılan Görüşme.

¹²Betimsel analiz, derinlemesine analiz gerektirmeyen verilerin işlenmesini ve görüşme yapılan bireylerin tanıtıcı bulgularının değerlendirilmesini içeren bir analiz yöntemidir (Karataş, 2015: 70).

Dedim ki dünyada en zengin olanlar şirketler. Bu belli. O zaman böyle bir şeyi finanse etmek için bir şirket kuralım. Kitap Koala kuruldu (Kısa, 2018b, video kaydı).

Bu kapsamda, Kitap Koala sosyal girişiminin de sermayenin birikim mantığı içerisine sokulduğu ve her ne kadar toplumsal bir fayda yarattığı iddia edilse de kâr, güç ve zenginlik gibi kapitalizmin temel dinamiklerini içselleştirdikleri anlaşılmaktadır.

3.3. Kitap Koala Sosyal Girişimi ile Yapılan Görüşme Bulguları ve Tartışmalar

Sosyal girişim kavramının kapsamını belirlemek bir hayli zordur. Bu nedenle sınırın sosyal girişimlerin kendileri tarafından çizilmesi önem taşımaktadır. Kitap Koala'nın kendini dışarıdan nasıl gördüğünü anlamak üzere sosyal girişim kavramının onlar için ne ifade edildiği sorulmuştur.

Biz sokak hayvanlarının tedavilerini finanse etmek hedefi ile kurulmuş bir şirketiz. Ancak bunu insana da fayda yaratacak bir alanda, yani kitap satarak gerçekleştirmeyi tercih ettik...Tanımlarla sınırlandırılmıyoruz ancak alanımız içinde fayda yaratabileceğimiz her yere dokunmaya çalışıyoruz (Ünlüdoğan Şahin, 2019).

Şahin'e (2019) göre, Kitap Koala, kapitalizmi dönüştürme iddiasında olan bir sosyal girişimdir. Piyasanın içinde kârı yalnızca sosyal ve/veya çevresel fayda yaratmak için önemsemek ve kullanmak oldukça anlamlı bir davranıştır. Bu amaçla piyasa sistemi içinde ayakta kalabilmek kolay olmayabilir. Kitap Koala bunu başardığını öne süren girişimlerden biridir. Diğer taraftan piyasada karşılaştıkları zorluklar sorulduğunda Ünlüdoğan Şahin (2019), diğer şirketler gibi standart zorlukları yaşadıklarını ifade etmiştir.

Biz kapitalizmin iyilik hareketine de dönüşebileceği iddiasındayız. Umut (Kısa) Bey'in argümanıdır. Umut (Kısa) Bey "Eğer Marx kapitalizmin bu halini, yani bazı şirketlerin patrona gidecek olan kârı faydaya ayırdığını, kapitalizmin iyiye kullanıldığını görseydi, belki kapitalizme bu denli karşı olmazdı" der. Var olma, büyüme ve kalkınma mücadelemiz dışında zorluk yaşamıyoruz.

Sosyal girişimlerin ülkemizde karşılık bulduğu kavramlardan biri de sosyal kooperatiflerdir. Kooperatifler hali hazırda şirket statüsüne sahiptir. Yanı sıra sosyal kooperatif olarak ortaya çıkan kuruluşların sosyal girişimlerle benzer özellikleri vardır. Bunların en başında, elde edilen kârın toplum veya çevre yararına kullanılması gelmektedir. Sosyal girişim ve kooperatif arasında net bir ayırım olup olmadığını anlamak üzere Ünlüdoğan Şahin'e (2019) neden kooperatif değil de sosyal girişim olarak kurulmayı tercih ettikleri sorulduğunda, "Kooperatifçiliği hiç gündemimize almadık. Ortağımız da patronlarımız da hayvan dostlarımız" yanıtını vermiştir.

Ülkemizdeki sosyal kooperatiflerin birçoğu (ör. İhtiyaç Haritası, Dokuz Köy) kendilerini aynı zamanda sosyal girişim olarak tanımlarken, sosyal girişimler tarafında kooperatifçilik ayrı bir tür olarak görülmektedir. Diğer taraftan sosyal kooperatiflerin çoğu kendi içlerinde yatay örgütlenme sağlamışken, sosyal girişimlerde hiyerarşinin devam ettiği, yaptığımız söyleşi sonucundan çıkarılmaktadır. Dolayısıyla yukarıdaki cevap temelinde bu soru karşısında gerçekçi bir yaklaşım sergilenmemiştir.

Gönüllülük, ülkemizdeki sosyal kooperatiflerin kendilerini ayırt etmede öne çıkardıkları özelliklerden bir diğeridir. Sosyal kooperatiflerle eş tutulmalarından dolayı Kitap Koala'ya gönüllü çalıştırıp çalıştırmadıkları da sorulmuştur. Kitap Koala'da gönüllüler zaman zaman

çalışmakla birlikte, sürekli ve yoğun bir biçimde sosyal girişimin bir parçası olarak yer almamaktadır (Ünlüdoğan Şahin, 2019).

Türkiye işsizlik oranlarının, özellikle de genç işsizlik oranlarının yüksek olduğu bir ülkedir. Üniversiteden mezun her öğrencinin, iş kaygısı yaşadığı bilinmektedir. Genellikle sunulan iki istihdam seçeneği vardır: kamu ve özel sektör. Buna karşılık sosyal ekonominin içindeki yapılar, bu olağan gidişatı değiştirmek üzere, kamu ve özel sektöre alternatif olarak daha farklı istihdam koşulları sunduklarını iddia eder. Ancak, Türkiye'deki sosyal ekonomi kuruluşlarının "gönüllü"lük kavramını istihdam fırsatı yaratmanın önünde tuttuğu gözlemlenmiştir.

Gönüllülerin sosyal ekonomi alanında farkındalık yaratmak için önemli bir role sahip oldukları düşünülmektedir. Diğer taraftan gönüllü emeği, sömürü potansiyeline sahip bir yapıdır. Bunun belki de en önemli sebebi Türkiye'de gönüllü çalışanlara özel bir yasal mevzuatın olmamasıdır. Gönüllü çalışanlar mevcut kanunlar çerçevesinde çalışmaktadır. Dolayısıyla sosyal ekonomi kuruluşlarının istihdam yaratmadaki potansiyellerini daha fazla ön plana çıkarmaları gerekmektedir. Kitap Koala ise diğerlerinden farklı olarak daha çok istihdama ağırlık veren bir kuruluş olma iddiasındadır.

4. "Sosyal" Girişimlerin Eleştirisi

Sosyal girişim, yeni bir girişim kültürü olarak kamu ve özel sektör arasında bir köprü işlevi görmektedir. Bu amaçla son otuz yılda oldukça popülerlik kazanmıştır. Bull'a (2008: 268) göre, bu türe beslenen iyimserlik duygusu da oldukça fazladır. Diğer taraftan sosyal girişim kavramı, özünde bir oksimoronluk¹³ barındırır. Yıllar boyunca kâr olgusuyla eş anlamda görülen girişim kavramı, farklı bir boyut alarak toplumsal faydayı ilk başta önemsemektedir. Başına "sosyal" getirilerek yaratılan bu -çelişkili- durum, kapitalizm sahnesinde 1980 sonrası oynanan neoliberalizm adlı oyunun ikinci perdesini sahneleme çabası olarak da görülebilir.

Sosyal girişim kavramı, aynı zamanda, ekonomik olan/olmayan ayrımını karşımıza çıkarmaktadır. Öncelikle ekonomik olan ve ekonomik olmayanın nasıl tanımlanacağı önem taşımaktadır. Buradan hareketle, ekonomik olan, Ortodoks iktisadın çatısı altında, sınırsız insan ihtiyaçları ile sınırlı olan kaynaklar arasında bir denge kurma çabasına işaret etmektedir. Ekonomik olmayan ise ekonomik olanın dışında kalan diğer her şeydir; bir süreci de ifade edebilir (İnci, 2015: 18-19). Sosyal girişimin kavramsallaştırılması sürecinde ekonomik olan "girişim" iken, ekonomik olmayanın karşılığı ise "sosyal" kavramı olarak düşünülebilir.

Sosyal girişimler, Kuratko'ya (2005) göre, genel olarak girişimciliğin ve özgüven/özsorumluluk duygularının geliştirilmesi anlamına gelir. Mulgan (2006) ise, sosyal girişimlerin piyasanın kavramsallaştırılmasında etkin bir rol üstlendiğini iddia eder (aktaran Bull, 2008: 269). O halde, kamu ve özel sektör arasında köprü görevi gören sosyal girişimler, aslında piyasa modelinden çok da uzaklaşamaz.

Leadbeater (1997) iki kavram -sosyal ve girişim- arasında mutlak bir çelişki olmadığını belirtmiştir. Ancak sosyal girişimin her koşulda piyasanın içinde yer aldığı için kapitalist karakteristiktan uzaklaşamayacaktır. Sosyal girişim her koşulda piyasanın içindedir; çünkü sosyal (veya çevresel) amaçları gerçekleştirmek üzere ticari bir faaliyet gerçekleştirmektedir. Dahası ayakta kalmak için ticari faaliyetlerini sürdürmek zorunda olan sosyal girişimler, her ne kadar sosyal amaç için kurulmuş organizasyonlar olsalar da doğalarında var olan girişim

¹³Oksimoron, birbiriyle çelişen iki ayrı sözcüğü içinde bulundurma anlamına gelmektedir.

kültüründen bağımsız değerlerdir. Sosyal girişimi etimolojik açıdan incelemek bu çalışmanın konusu olmasa da "sosyal" ve "girişim" kavramlarını birleştirmenin problemleri (Bull, 2008: 271) ve aynı zamanda zorlama bir görünüme sahip olduğu söylenebilir.

Sosyal girişimlerin, çoğunun hükümet tarafından desteklendiklerini belirtmek gerekir. Bu destek bazı ülkelerde (Yunanistan, İtalya vb.) sosyal girişimlerin yasal bir statü elde etmeleri şeklinde ön plana çıkar. Kooperatif benzeri yapılar da göz önüne alındığında bazı sosyal girişimler için yukarıdan aşağıya bir örgütlenme söz konusudur. Diğer taraftan Pierce (2003, aktaran Bull, 2008: 269) sosyal girişimlerin kamudan ziyade özel sektöre daha yakın olduğunu ileri sürmektedir. Pierce, iddiadan da öte, sosyal girişimi, üçüncü sektör içinde tipik ticari davranış biçimleriyle yer alan bir organizasyon olarak tanımlamaktadır. Bu iki farklı yaklaşım sosyal girişimlerin henüz sınırlarının küresel anlamda belirlenmemiş olmasından kaynaklanır.

Dünyada sosyal girişimin yorumlanmasında bölgesel anlamda temel iki ayrım yapılmaktadır: ABD ve Avrupa. Bacq ve Janssen'e (2011: 373) göre bunun ilk akla gelen nedenlerinden biri farklı kapitalizm anlayışları ve hükümetin rolüdür. Amerika modelinde bireycilik daha ön plana çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, ABD'deki sosyal girişimlerin amacının, ortak bir kimlik yaratmak değil, sosyal girişimcinin gelişimine yönelik olarak daha bireysel faaliyet gösterdikleri öne sürülmektedir (Seanor, Bull ve Ridley-Duff, 2007: 4). Avrupa modelinde ise kolektif başarı ve fikir birliği daha önemlidir. Sosyal Girişimler Avrupa Araştırma Ağı (EMES), sosyal girişimi topluma fayda sağlayan ve sermaye paylarına bakılmaksızın, ortak hedefler çerçevesinde, nihai karar verme gücüne sahip özerk kuruluşlar olarak nitelendirmektedir. Sosyal girişimlerin, dünyanın farklı bölgelerinde karşılık bulduğu tanımların değişiklik göstermesi diğer çalışma alanlarıyla olan sınırlarını belirlemeyi zorlaştırmaktadır.

Sosyal girişimlerin "sosyal" olan kısmı bir amacı, "girişim" kısmı ise ticari faaliyet amacına ulaşmadaki bir aracı temsil eder. Daha doğru bir ifadeyle, sosyal girişimlerin kendini sunduğu çerçeve budur. Benzer vurgularla, "Avrupa'daki Sosyal Girişimler ve Ekosistemler Haritası" başlıklı rapor çerçevesinde sosyal girişimin ayırt edici özellikleri şöyle sıralanabilir: (1) ticari faaliyette bulunmalı, (2) temel bir sosyal amacı olmalı, (3) sosyal amacı kâr elde etmenin üstünde tutmalı, (4) devletten ve kâr amacı güden (özel) sektörden bağımsız düşünülmesi ve son olarak (5) katılımcı ve demokratik karar verme mekanizmaları olmalıdır (Borzaga, vd., 2020: 28-30). Son madde sosyal girişimleri diğerlerinden ayıran belki de en dikkat çeken özelliktir. Hines'e (2005) göre, ticari faaliyetin ikincil bir önemi olduğu vurgusu karar verme mekanizmasının nasıl yürütüleceği sorusunu uygulamada yanıtı bırakmaktadır. Yani, teori ile uygulama arasında -bu konuda- boşluk vardır (aktaran Bull, 2008: 271).

Yukarıda sayılan özellikler sosyal girişimi temsil eden temelde yaygın özelliklerdir. Ancak bir kuruluşun sosyal girişim olarak nitelendirilebilmesi için bu özelliklerden birini taşıması her zaman yeterli olmayabilir. Sosyal girişim bunların hepsinin birbirleriyle etkileşimde olduğu bir kuruluşu temsil eder. Dolayısıyla yukarıda sayılan özellikler doğrultusunda sosyal girişimlerin kendilerini tanımlarken sosyal amaca vurgu yapmalarının yanında diğer unsurların, özellikle de katılımcı ve demokratik karar verme mekanizmalarının, birbirleriyle temas halinde olması gerekliliğinin üstünde daha fazla durulmalıdır.

Ticari bir girişimin başarı faktörü hiç şüphesiz kâr ve büyüme ile yakından ilişkilidir. Bunun aksine sosyal girişimlerde başarı ölçütünün belirlenmesi daha zordur. Sosyal girişimin başarı ölçütlerinden biri olarak sosyal etki, son zamanların popüler kavramlarından. Sosyal etki, yapılan bir eylem sonucu ortaya çıkan değişim veya farklı bireyler üzerinde oluşan etkiler

olarak tanımlanmaktadır (Müftügil Yalçın ve Güner, 2015). Bununla birlikte, sosyal etki tam olarak bir başarı göstergesi olmayabilir. Sosyal girişim sektörünün son derece değişken olduğu konusunda fikir birliği vardır. Bu durumda tüm farklı sosyal girişim türleri için geçerli bir ölçü bulmak bir hayli zordur (Bertotti, vd., 2011: 154). Bu nedenle sosyal etki üzerinde yoğunlaşmak yeterli değildir. Sosyal girişimlerin doğasını anlayabilmek için başarı kriterleri genişletilmelidir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Sosyal ekonomi kuruluşları son otuz yılda hızla gelişmiştir. Ortaya çıkış tarihinin çok daha eskiye dayanması bir yana, kavram özellikle 1990'lı yıllarda popülerlik kazanmıştır. Toplumlar, kapitalizmin sebep olduğu sosyal ve çevresel tahribata karşı daha fazla sessiz kalamamışlardır. Sosyal ekonomi kuruluşları ne kamunun ne de özel sektörün tek başına yeterli olmadığını fark edilmesinde önemli bir role sahiptir.

Özellikle Avrupa ülkeleri sosyal girişimlerin yayılmasında bir hayli çaba göstermiştir. Bunun en somut göstergesi çoğu ülkede sosyal girişimlerin yasal statüye sahip olmalarıdır. Pek çok ülkede sosyal girişimler yasal mevzuatla tanımlıdır. Diğer taraftan uzun zamandır sosyal ekonomi aktörlerinin ama özellikle de kooperatif türlerinin sosyal girişim olarak adlandırıldığı görülmektedir. Gerçekten de iki kavram için yapılan tanımlara bakıldığında birbirleri yerine geçebilecek özellikleri dikkat çekmektedir. Ancak kooperatifçiliğin sosyal girişimlerle aynı anlamda kullanılmasının kooperatifçilik ilke ve değerlerine zarar verme ihtimali vardır. Sosyal girişimlerle karşılaştırıldığında kooperatifler dayanışma, eşitlik ve demokrasi gibi ahlaki değerleri önceleyen yapılardır.

Türkiye'de kooperatifçiliğin kökleri 19. yüzyıla kadar dayandırılmaktadır. Bununla birlikte toplum, son 20 yıldır kooperatifçiliğin başka bir boyutuyla tanışmıştır: sosyal kooperatifler. Sosyal kooperatifler devlet tarafından desteklenen yapılardır ve zaman zaman sosyal girişim olarak anılmaktadır. Son birkaç yıldır ülkemizde Ticaret Bakanlığı tarafından sosyal kooperatiflerin yasal olarak tanınması için mevzuat çalışmaları yürütülmektedir. Bu konuda devlet ve kooperatifler iş birliği halindedir. Mevzuat çalışmaları devam ederken bakanlık tarafından ülkenin dört bir yanında sosyal kooperatifçiliğin ayırt edici özellikleri tanıtılmakta ve bu konuda farkındalık yaratılmaktadır.

Sosyal kooperatifçilik için Ticaret Bakanlığı tarafından yapılan tanımlamalarda üç özellik ön plana çıkar: Kâr amacı gütmemeleri, kamu yararı öncelikleri ve toplumsal hedefleri gözetmeleri. Ancak henüz yüzeysel kalan bu tanımlamalar nedeniyle kuruluşlar anlam karmaşası yaşamaktadır. Sosyal girişim olarak kurulan girişimlerin bazıları bu dönemde kendilerini sosyal kooperatif olarak tanımlamaya başlamıştır. Oysa sosyal girişimlerin, kooperatifçilik ilke ve değerlerine uymasa da, özellikle "kâr amacı gütmeme" farkını öne çıkararak kendilerini kabul ettirmeyi başardıkları gözlemlenmiştir. Devlet ile olan iş birliği ise onların girişim kimliğinin üstünü örtmeye yardım etmekte, dolayısıyla toplumda daha kabul edilebilir bir etkiye sahip olmaktadır. Şüphesiz, bu, sosyal girişimlerin, arkasına saklandığı "sosyal" kavramından daha etkili bir yoldur.

Sosyal girişim rolünde rastlanılan örnekler kooperatiflerle sınırlı değildir. Çoğu zaman vakıf ve dernekler de sosyal girişim olarak adlandırılmaktadır. Ancak operasyon yöneticisi Selinay Ünlüdoğan Şahin ile yapılan görüşme sonrasında Kitap Koala sosyal girişiminin dernek ve vakıflardan ayrı bir yerde konumlandırıldığı sonucuna varılmıştır. Çünkü Kitap Koala sosyal

girişimine göre, vakıf ve derneklerin aksine sosyal girişimler sürdürülebilirliği olan "şirket"lerdir.

Belirli zaman dilimlerinde, o dönemin şartlarına göre ortaya çıkan ve küresel anlamda popülerleşen kavramlarla karşılaşmaktayız. Bunlardan biri olan sosyal girişimlerin çevre ülkelerdeki uygulamalarında farklılıklar meydana gelmektedir. Diğer ülkelerde başarılı olan sosyal girişim uygulamalarının, yöntem önemsenmeksizin, ülke içinde yaygınlaşma çabaları bazı yanlışları beraberinde getirebilmektedir. Avrupa temelli modelin dünyanın geri kalanında karşılık bulması tamamen farklı bir kültüre ve toplum yapısına sahip ülkelerde karmaşaya sebep olacaktır. Mevcut sorunların çözümünde belirsizlik yaratmak bir yana, var olan yapıların da zedelenmesi anlamına gelir.

Devletin sosyal kooperatiflere yönelik desteği ve sosyal kooperatiflerle aynı sınıflandırmaya dahil edilmesi dikkate alındığında sosyal girişimlerin, Foucaultcu çerçevede bireyleri disipline edici bir işlev gördüğü iddiası öne sürülebilir. Diğer bir deyişle iktidarın, toplum üstündeki kontrolünü sağlamada, günümüzdeki favori aktörü sosyal girişimlerdir. Nitekim iktidar her yerdedir. Her yerde oluşu da her şeyi kapsamasından değil, kaynağının her yerden geliyor oluşundadır (Foucault, 2007: 72).

Kitap Koala örneği, sosyal girişimlerin birer özerk toplumsal aktör olarak tercihte bulunurken; sermayenin birikim mantığı içerisine sokulduğunun bir örneğidir. Kitap Koala, her ne kadar toplumsal bir fayda yarattığı iddiasında olsa da, söylemlerinde kâr, güç ve zenginlik gibi kapitalizmin temel dinamiklerini içselleştirdikleri açığa çıkmaktadır. Ayrıca bu örnekte görülmesi de, sosyal girişimlerin devlet destekli olmaları, onları kapitalist piyasa işlevinden soyutlamamaktadır. Çünkü Foucault'nun neoliberal yönetimsellik kavramı çerçevesinde devlet, sosyal girişimleri bir iktidar stratejisi doğrultusunda desteklerken, toplumu tahakküm altına almayı ve piyasanın gelişimine hizmet etmeyi sürdürmektedir.

Ana akım iktisat politikaları iyi olanı (sermaye sahibi, kapitalist, işveren, girişimci) çok daha iyiye ulaştırırken, ihmal edilen kesimin (özellikle emekçiler ve kadınlar) kayıplarını da bir o kadar arttırmıştır. Diğer taraftan neoliberalizme tepki amacıyla ortaya çıkan modellerde "sosyal" vurgusu dikkat çekmektedir. Başına "sosyal" getirilerek uygulanan modellerin çekiciliği inkâr edilemez. Fakat, ekonomik olanın üstünlüğüne tepki amacıyla ortaya çıkan sosyal girişimler de piyasanın içinde yer almaktadır. Sosyal girişimlere, piyasa hakimiyetini elinde bulunduran kesimin desteği en az devlet desteği kadardır. Dolayısıyla kamu ve özel sektör arasında köprü görevi üstlendiği iddia edilen sosyal girişimlerin iki kurum arasındaki mesafeyi koruyamadığı çok açıktır.

Kaynakça

Aksu, C. (2015). "Neoliberal Toplumda Öznellik". *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 66-89.

Alter, K. (2007). *Social enterprise typology* [çevrimiçi]. Erişim adresi: http://www.academia.edu/download/32431718/SE_typology.pdf [Erişim tarihi 10.08.2020].

Bacq, S. ve Janssen, F. (2011). "The Multiple Faces of Social Entrepreneurship: A Review of Definitional Issues based on Geographical and Thematic Criteria". *Entrepreneurship and Regional Development*, 23 (5-6), 373-403.

- Bakan, J. (2007). *Şirket* (R. G. Öğdül, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baxter, P. ve Jack, S. (2008). "Qualitative Case Study Methodology: Study Design and Implementation for Novice Researchers". *The Qualitative Report*, 13 (4), 544-559.
- Bertotti, M., Leahy, G., Sheridan, K., Tobi, P. ve Renton, A. (2011). "Measuring the Impact of Social Enterprises". *British Journal of Healthcare Management*, 17 (4), 152-156.
- Borzaga, C., Galera, G., Franchini, B., Chiomento, S., Nogales, R. ve Carini, C. (2020). *Social Enterprises and Their Ecosystems in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- British Council Türkiye (2019). *Türkiye’de sosyal girişimlerin durumu* [çevrimiçi]. Erişim adresi: https://www.britishcouncil.org.tr/sites/default/files/20190702_se_research_report_the_state_of_social_enterprise_in_turkey_tr_double_page.pdf [Erişim tarihi 10.08.2020].
- Bull, M. (2008). "Challenging Tensions: Critical, Theoretical and Empirical Perspectives on Social Enterprise". *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, 14 (5), 268-275.
- Burchell, G. (1996), Liberal government and techniques of the self. İçinde A. Barry, T. Osborne ve N. Rose (Ed.), Foucault and political reason: liberalism, neo-liberalism, and rationalities of government (ss.19-36). Londra-New York: Routledge.
- Dees, J. G. (1998). *The meaning of "social entrepreneurship"* [çevrimiçi]. Erişim adresi: <http://www.redalmarza.cl/ing/pdf/TheMeaningofsocialEntrepreneurship.pdf> [Erişim tarihi 20.03.2020].
- Defourny, J. ve Nyssens, M. (2013), Social innovation, social economy and social enterprise: what can the european debate tell us? İçinde F. Moulaert, D. MacCallum, A. Mehmood ve A. Hamdouch (Ed.), The international handbook on social innovation (ss. 40-53). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Demir, G. (2011). "Habermas ve Foucault: Müzakereci Demokrasi ve Yönetimsellik". *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 22, 48-71.
- EC (2013). *Social economy and social entrepreneurship* [çevrimiçi]. Erişim adresi: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/cc9e291c-517c-4c64-9f29-428b34aea56d> [Erişim tarihi 20.05.2020].
- Ercan, S. (2016). *Türkiye’de Sosyal Girişimcilik ve Yarattığı Etkilerin Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Foucault, M. (2005a). *Hakikat ve İktidar* (O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2005b). *Özne ve İktidar* (O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi* (H. Uğur Tanrıöver, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics, Lectures At the Collège De France, 1978-79*. Londra: Macmillan.
- Foucault, M. (2011), Yönetimsellik (O. Akınhay ve F. Keskin, Çev.). İçinde F. Keskin (Ed.), Entelektüelin siyasi işlevi (ss. 264-287). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Foucault, M. (2019). *Michel Foucault: "içinde bulunduğumuz sisteme mahkum değiliz"* [video kaydı]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=N3nU44c5578&feature=youtu.be> [Erişim tarihi 27.12.2020].
- Fraisse, L., Gardin, L., Laville, J.L., Petrella, F. ve Richez-Battesti, N. (2016). *Social enterprise in France: at the crossroads of the social economy, solidarity economy and social entrepreneurship?* [çevrimiçi]. Erişim adresi: https://base.socioeco.org/docs/france_-_fraisse_et_al.pdf [Erişim tarihi 07.08.2020].
- Graefe, P. (2005). *Roll-out neoliberalism and the social economy* [çevrimiçi]. Erişim adresi: <https://cpsa-acsp.ca/papers-2005/Graefe.pdf> [Erişim tarihi 20.03.2020].
- İnci, E. M. (2019). *Yoksulluğun Finansallaşması. Mikro Finans Uygulamaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- İnci, M. (2015). *Sermayenin Sosyal Doğası, Sosyal Sermaye ve Bireysel Çıkar: Muğla Sermaye Grupları Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Karataş, Z. (2015). "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri". *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 62-80.
- Kaya, Ç. (2019). "Sosyal İş Modelleri ve Sosyal Girişimcilik: Boğaziçi Üniversitesi Tüketim Kooperatifi Örneği". *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11 (3), 1433-1449.
- Kısa, U. (2018a). *Kitap Koala kitaplarla gelen mutluluk* [video kaydı]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=5JjYL0ly24s> [Erişim tarihi 20.05.2020].
- Kısa, U. (2018b). *Başarı kendin gibi olmaktır* [video kaydı]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=q-yeMyyslPg> [Erişim tarihi 20.05.2020].
- Kim, D. ve Lim, U. (2017). "Social Enterprise as a Catalyst for Sustainable Local and Regional Development". *Sustainability*, 9 (8), 1-15.
- Kitap Koala. <https://www.kitapkoala.com/> [Erişim tarihi 10.05.2020].
- Kuratko, D.F. (2005). "The Emergence of Entrepreneurship Education: Development, Trends and Challenges". *Entrepreneurship Theory and Practice*, 29 (5), 577-597.
- Lazzarato, M. (2009). "Neoliberalism in Action: Inequality, Insecurity and the Reconstitution of the Social". *Theory, Culture & Society*, 26 (6), 109-133.
- Leadbeater, C. (1997). *The Rise of the Social Entrepreneur*. London: Demos.
- Liger, Q., Stefan, M. ve Britton, J. (2016). *Social Economy*. Brussels: European Parliament.
- Lemke, T. (2002). "Foucault, Governmentality, and Critique, Rethinking Marxism". *A Journal of Economics, Culture and Society*, 14 (3), 49-64.
- Meneviş, N. (2019). *Kadın Yoksulluğu ile Mücadelede ve Kadın Güçlenmesinde Bir Kalkınma Politikası Aracı Olarak Mikro Kredi Uygulaması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Müftügil Yalçın., A. S. ve Güner, D. (2015). *Sosyal Etki Ölçümlemesi KUSIF 4 Adım Yaklaşımı*. İstanbul: KUSIF Yayınları.

- Özbek, Ç. (2015). *Demokrasinin "Yeni" Aktörleri: Ekolojik, Feminist ve LGBT Hareketleri Bağlamında Sivil Toplum Örgütleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Petrella, F. ve Richez-Battesti, N. (2016). "Patterns of Evolutions of Social Enterprises in France: A Focus on Work Integration Social Enterprises". *International Review of Sociology*, 26 (2), 234-246.
- Picciotti, A. (2017). "Towards Sustainability: The Innovation Paths Of Social Enterprise". *Annals of Public and Cooperative Economics*, 88 (2), 233-256.
- Rose, N. (1996), Governing 'advanced' liberal democracies. İçinde A. Barry, T. Osborne ve N. Rose (Ed.), Foucault and political reason: liberalism, neo-liberalism, and rationalities of government (ss.37-64). New York: Routledge.
- Seanor, P., Bull, M. ve Ridley-Duff, R. (2007). *Contradictions in social enterprise: do they draw in straight lines or circles?* [çevrimiçi]. Institute for Small Business and Entrepreneurship Conference, Glasgow, 7-9 November 2007. Erişim adresi: <http://shura.shu.ac.uk/732/1/fulltext.pdf> [Erişim tarihi 20.05.2020].
- Sosyal Ekonomi (2019). <https://sosyalekonomi.org/kitap-koala-sosyal-girisimi-ile-hicbir-canli-acimasin/> [Erişim tarihi 28.11. 2020].
- Taş, H.Y. ve Şimşek, İ. (2017). "Türkiye ve Dünya'dan Sosyal Girişimcilik Örnekleri ve İstihdama Katkıları". *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 6 (16), 480-497.
- Uygur, D. ve Franchini, B. (2019). *Social Enterprises and Their Ecosystems in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Ünlüdoğan Şahin, S. (2019). EK A: Kitap Koala Sosyal Girişimi/Operasyon Yöneticisi ile Yapılan Görüşme.

Ekler

Ek A: Kitap Koala Sosyal Girişimi/ Operasyon Yöneticisi ile Yapılan Görüşme

1. Bize kendinizi tanıtır mısınız?

Ben Selinay Ünlüdoğan Şahin, Kitap Koala'da operasyon yöneticisiyim. 29 yaşındayım, evli ve bir kedi annesiyim.

2. Daha önce sosyal ekonomi alanındaki herhangi bir kuruluştaki (dernek, vakıf, kooperatif vb.) çalıştınız mı?

Vakıf olarak, üniversite yıllarımda Toplum Gönüllüleri için gönüllü olarak çalışmıştım. Sonrasında iş hayatı ve yoğunluk ile birlikte birkaç yıl sosyal alandan biraz uzaklaştım. Ta ki Kitap Koala'yla tanışıp, hayatımı bu yönde değiştirene kadar.

3. Kitap Koala ekibine katılmak size neler kattı? Bir sosyal girişimde çalışmanın avantajları/dezavantajları neler?

Aslında peşinen dezavantajı bulunmadığını söyleyebilirim. İş hayatında bazen neden iş gittiğimizi, ne oranda katma değer yarattığımızı sorgularız. Günler rutin işlerle devam ederken, "ben ne yapıyorum?" sorusu sıklıkla akla gelir. Kitap Koala'da çalışırken bu soru asla aklıma gelmiyor, çünkü fayda yaratmak için çalıştığımdan çok eminim. Bu işin iç huzur kısmı. Bir diğer

avantajı ise sistemin sürdürülebilir mantığı. Kitap satarak, tüm kârı sokak hayvanlarının tedavisine ayırmak, sistem zaten kendi mantığı ile ayakta kalabilen bir yapıda. Bize düşen onu en iyiye taşımak için çalışmak.

4. Kitap Koala'yı bize tanıtır mısınız?

Kitap Koala, kurucumuz Umut Kısa'nın çocukluk hayalinden, bir hayvan ambulansı hedefinden yola çıktı. Umut Bey'in çocukken bir ambulans olsa ve acı çeken hayvanlara yardım etse hayali varmış, büyüyüp de hayaller hedefe evrilince; yapıyı nasıl finanse ederiz diye düşünüldü. Ve kitap satılsın hem insana, hem hayvana katkısı olsun fikri ile kitapkoala.com kuruldu. Girişim ihtiyacı nereden doğdu konusuna gelirsek, bildiğiniz gibi B-Corp şirketler dünyada yayılmaya başladı. Kitap Koala da tüm kârını iyilik ve fayda yaratmaya ayıran bir şirket olarak, Türkiye'de bu alanda bir ilk. Biz ülkemizde öncü olacağımıza, daha birçok güzel yürekli şirketin birçok toplumsal soruna, çevre problemlerine, doğaya yardım eli uzatacağına inanıyoruz.

5. Kitap Koala bir sosyal girişim olarak neden özellikle hayvanları korumaya yönelik faaliyet gösteriyor?

Biz fayda yaratmak alanında hayvan dostlarımızı tercih ettik, ekip olarak ortak bir hayalimizdi ve bu yolda buluştuk. Sokak hayvanlarının tedavilerini finanse etmek için var gücümüzle çalışıyoruz. Başka şirket ve yapılanmalar da başka alanlarda fayda yaratabilir, dünyada iyilikle dokunmamıza ihtiyacı olan o kadar çok alan var ki...

6. Kitap Koala bir kooperatif olabilir miydi?

Kooperatifçiliği hiç gündemimize almadık. Ortağımız da patronlarımız da hayvan dostlarımız.

7. Kitap Koala'da gönüllü çalışanlar var mı? Gönüllü çalışanları hangi esaslara göre seçtiniz/seçiyorsunuz?

Gönüllülerimiz mevcut. Bizi arayıp, gelip yardım etmek isteyen takipçilerimizi ofisimizde ağırlıyoruz. Bize ulaşmaları yetiyor. Gönüllü destek sadece bireysel değil, kurumsal olarak da geliyor. Mesela KPMG Türkiye ekibi her ay bir günü gelip bize yardım eder. Hepsini çok seviyoruz.

8. Bağış ve sponsorluk kabul etmediğinizi biliyoruz. Peki kabul etmemeniz konusunda ne gibi olumsuzluklar olabilir, endişeleriniz nedir?

Kitap Koala'nın en büyük önceliği sürdürülebilir olmak. Sürdürülebilirlik ise bağımsız bir yapılanmadan geçiyor. Bugün alacağınız bağış ve sponsorluğun gelecek yıl devam edeceğinin hiçbir garantisi yok. Bu sebeple bağış ve sponsorluk kabul etmiyoruz. Çünkü hayvan dostlarımıza sürdürülebilir imkanlar sunmak istiyoruz.

9. Web sitenizden alıntılarla söylemek gerekirse "kapitalizmi kullanarak mücadele ettiğiniz kapitalist ortamda" karşılaştığınız zorluklar neler?

Aslında biz kapitalizmin iyilik hareketine de dönüşebileceği iddiasındayız. Umut Bey'in argümanıdır. Umut Bey "Eğer Marx kapitalizmin bu halini, yani bazı şirketlerin patrona gidecek olan kârı faydaya ayırdığını, kapitalizmin iyiye kullanıldığını görseydi, belki kapitalizme bu denli karşı olmazdı" der. Var olma, büyüme ve kalkınma mücadelemiz dışında zorluk yaşamıyoruz. Sektördeki diğer şirketler hangi zorluklarla karşılaşlıyorsa, biz de aynı zorluklarla yüz yüzeyiz.

10. Kitap Koala'da "sosyal girişim" kavramının kitap tanımı dışındaki tanımı nedir?

Kurtuluş, G. & İnci, M. (2021), "Kapitalizm Sahnesinde Yeni Bir Aktör: Sosyal Girişimler", Fiscaeconomia, 5(1), 21-37.

Biz sokak hayvanlarının tedavilerini finanse etmek hedefi ile kurulmuş bir şirketiz. Ancak bunu insana da fayda yaratacak bir alanda, yani kitap satarak gerçekleştirmeyi tercih ettik. Sistem geliştikçe ve gelen bağış taleplerini ne kadar sıklıkla reddettiğimizi fark edince, Askıda Kitap uygulamamızı başlattık. Böylece Eylül 2018 itibari ile ihtiyacı olan okul kütüphanelerine 40.000 TL üzerinde kitap bağışı gerçekleştirdik, tabi ki müşterilerimizin desteği ile. Tanımlarla sınırlandırılmıyoruz ancak alanımız içinde fayda yaratabileceğimiz her yere dokunmaya çalışıyoruz.

11. Sosyal girişimler hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizce ülkemizde bu alanda daha fazla farkındalık yaratmak için neler yapılabilir?

Sosyal girişimlere her alanda ihtiyacımız var. Ve tüm sektörlerde artmasını, hatta artan bilinç ve hizmet kalitesi ile müşterilerin ilk tercihleri olmalarını çok isterim. Ancak hikayeniz ne kadar iyi olursa olsun, hizmet kaliteniz ve müşteri memnuniyetiniz kadar varsınız. Kitap Koala'da müşteri memnuniyeti ve hizmet kalitesinden asla taviz vermiyoruz. Çünkü bizi sürdürecektir olan yapının temel taşı, okurların bizi tercih etmeye devam etmesi. Farkındalık yaratmaya gelirse; Y ve Z kuşağının, özellikle sosyal medyanın da yardımı ile farkındalık düzeyinin arttığını düşünüyorum. Farkındalığı arttırmak da gerekli, ancak mevcut farkındalığı doğru odaklamak ve çerçevelemek ilk öncelik olmalı. Belki de sormamız gereken değişim için ne yaptığımız, öncü olmaya cesaretimiz var mı?